

FELSEFE DÜNYASI

2014/1 Sayı: 59 FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ
Yerel, Süreli ve Hakemli Bir Dergidir. ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Ahmet İNAM

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Yazı Kurulu

Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Prof. Dr. İsmail KÖZ
Prof. Dr. Celal TÜRER
Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR
Doç. Dr. M. Kazım ARICAN
Araş. Gör. M. Enes KALA

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve TUBİTAK/ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Adres

Necatibey Caddesi No: 8/122 Kızılay - Çankaya / ANKARA
PK 21 Yenışehir/Ankara • Tel & Fax: 0 312 231 54 40
www.tufed.org.tr

Fiyatı: 35 ₺ (KDV Dahil)

Banka Hesap No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32
Basım Tarihi : Temmuz, 2014, 750 Adet

GETTIER SONRASI EPİSTEMOLOJİDE DESCARTES ODAKLI BİLGİ TANIMI TARTIŞMALARI

Nebi MEHDİYEY*

Giriş

Peşin olarak belirtmek gerekir ki Descartes'ın kendisi açık bir şekilde gerek bilgi tanımı gerekse de gerekçelendirme kavramından hiçbir surette söz etmez. A. Plantinga'ya göre bu husus, esasında tarihsel bir ironiye işaret eder; şöyle ki felsefe tarihinde Gettier öncesinde dolaysız olarak “gerekçelendirilmiş doğru inanç” (bundan sonra GDİ) şeklinde bir tanıma sıkça rastlanmaması¹ filozofların bu tanımdan farklı bir kabulü olduğu anlamına gelmez. Bu sebeple de Gettier, geleneksel bilgi anlayışını eleştireyim derken tedavülden kalkmış geleneksel üçlü bilgi tanımını da ironik bir şekilde yeniden meşhur etmiş görünmektedir.² Buna karşın J. Kim, Descartes'ın epistemolojik gündeminin, yani tek bir gerekçelendirme kavramının, günümüze kadar bir bütün olarak Batı epistemolojisinin gündemini belirleyecek kadar etkin bir proje olduğunu ve gerek dolaylı gerekse de dolaysız Kartezyen bilgi anlayışını göz ardı etmenin imkânsız olduğunu iddia etmektedir.³ Bu iki yorumun Descartes'ı gerekçelendirme tartışmalarının içine çekmek ve belirli bir forma büründürmek için yeterli olup olmadığı sorusunu şimdilik bir tarafa bırakarak, bu bağlamda genellikle *Meditasyonlar* (1641) ve özellikle de gerekçelendirme kavramına hamledilen ahlakilik tartışmaları söz konusu olduğunda dördüncü kısmına göndermeler yapıldığını ifade etmekte yarar vardır.⁴ Descartes düşüncesinin bir özeti niteliğini taşıyan bu metin ve ilgili kıs-

* Kırklareli Üniversitesi Felsefe Bölümü, Doç. Dr. (Yazımı değerlendiren ve yapıcı eleştirilerde bulunan hakemlere minnettarım.)

1 Bilgi tanımı söz konusu olduğunda, epistemoloji metinlerinde genellikle mantıksal pozitivistlere kadar sadece Platon'un *Theaitetos* (201) ve *Menon* (98) diyalogları zikredilir.

2 Alvin Plantinga, “Justification in the 20th Century”, *Philosophy and Phenomenological Research*, 50 (1990), s. 45-6.

3 Jaegwon Kim, “What is ‘Naturalized Epistemology’?”, *Naturalizing Epistemology* içinde, ed. H. Kornblith, MIT Press 1994 (2. baskı), s. 33.

4 Bundan böyle ilgili metnin Mehmet Karasan tarafından *Metafizik Düşünceler* adıyla çevrilmiş olan baskısına (Maarif Matbaası 1942) başvuracağım.

mın, GDİ şeklindeki bilgi tanımı hususunda yeterli bir fikir sunmamasının yanı sıra özellikle içselci gerekçelendirme teorileri bakımından hayatî bir önem arz ettiği kabul edilmektedir.

Gettier sonrası epistemolojide Descartes'a göndermelerin sistemli bir yaklaşım olmaktan öteye genellikle yanılmazlık, deontoloji, dedüksiyon, metodik şüphecilik, Kartezyen döngü gibi spesifik konularla sınırlı olduğunu ve dolayısıyla da parçacı bir nitelik taşıdığını söyleyebilirim. Ayrıca, gerekçelendirme teorileri bağlamında da ilgili göndermelerin genellikle aynı kaderi paylaştığını görebiliriz; sözgelimi, Kartezyen epistemolojinin en önemli çağdaş tezahürü olduğu iddia edilen ılımlı temelciliğin ünlü savunucusu R. Chisholm, *Theory of Knowledge* (Bilgi Teorisi) adlı ana metninde Descartes'ı birkaç kez, o da bilgi kaynakları bağlamında zikreder. Bu yazıda, söz konusu parçacı yorumlardan ziyade bilgi tanımı odaklı bütüncül yaklaşımlar üzerinde duracağım. Bu açıdan baktığımızda, içselci kanatta BonJour, dışsalcı kanatta da daha çok Kornblith isimlerinin öne çıktığını görebiliriz. Ayrıca, Gettier eleştirilerinin yol açtığı sorunları bütünüyle Descartes'a yükleyen Plantinga'nın da, günümüzde önemli bir epistemik hinterlanda sahip olması bakımından dikkate alınması gerektiği kanaatindeyim. Her üç ismin de buldukları nokta itibarıyla Descartes'a yönelik tutumlarını tahmin etmek zor değildir; fakat asıl tartışılması gereken husus, yorumlarının Descartes'ın kendi bilgi anlayışıyla örtüşüp örtüşmediği hususudur.

Bu yazının üç amacı var: birincisi, GDİ tanımının Descartes'ın epistemik projesi ile uyumlu olup olmadığını sorusunu cevaplamak; ikincisi, Gettier sonrası epistemolojide geleneksel epistemoloji ve karşıt iddiaların konumunu belirlemek ve son olarak da, epistemik ve ahlakî açılarından bu iki yaklaşım arasında bir mukayese yapmak. Bu amaçları gerçekleştirebilmek için yazıyı birkaç kısma ayırdım. Birinci kısımda, çağdaş tartışmalara zemin teşkil etmesi bakımından Descartes'ın bilgi anlayışı üzerinde duracağım. İkinci kısımda, Plantinga'nın Gettier probleminden mühlhem Descartes eleştirisini formüle edeceğim. Üçüncü kısımda içselciliği temsilen BonJour, dördüncü kısımda da dışsalcılığı temsilen Kornblith'in yorumlarını ele alacağım. Gettier sonrası epistemolojideki bilgi tanımı odaklı Descartes tartışmalarına ilişkin değerlendirmelerimi ise özel ve genel olmak üzere iki ayrı alt başlıktan oluşan beşinci ve son kısımda ortaya koyacağım.

1. Descartes'ın Bilgi Tanımı

Descartes'ın bilgi anlayışı, çeşitli vesilelerle ve çeşitli bağlamlarda geniş bir biçimde ele alınmış bulunmaktadır; bu sebeple, burada daha ziyade çağdaş epistemolojideki önermesel bilgi anlayışına uygun ve ilgili tartışmalara zemin

teşkil edecek bir tasvir sunmak ve bizi bu konudan uzaklaştıracak her türlü ayrıntıyı -epistemik anlamı haiz olsa dahi- bir tarafa bırakmak durumundayım.

Önermesel bilginin Descartes terminolojisindeki karşılığı olan yargı, Dördüncü Meditasyon'a göre, müdrike (bilme gücü) ile iradenin (seçme gücü) birlik-teliğinin bir sonucudur. Müdrike tek başına bir şeyi ne tasdik ne de inkâr edebilir; yani hiçbir yargıda bulunamaz. Yargıda bulunan asıl güç, tabiatı sadece bir şeyi tasdik veya inkâr etmekten ibaret olan iradedir. Dolayısıyla, yargı, sadece iradenin devreye girmesi ve müdrikenin kabul ettiği bir fikrin lehinde veya aleyhinde karar vermesiyle ortaya çıkabilen bir olgudur.

Peki ya verili bir yargının bilgi değeri taşıyıp taşımadığını nasıl belirleyeceğiz? Descartes'a göre, bilginin tek ölçütü doğruluktur; doğruluğa ise doğrudan değil, yanlışlardan kaçınarak ulaşabilirim; doğrulukları açıkça belli olmayan şeyler hakkında hüküm vermediğim sürece yanılmam mümkün değildir (s. 171). Demek ki açık ve seçik bir şekilde idrak etmediğim bir yargının lehinde veya aleyhinde karar vermem yanlıştır; eğer bu yanlışta düşmezsem doğruluğa ulaşmış ve söz konusu yargımı da bilgiye dönüştürmüş olurum. Burada doğruluk ve yanlışlık kavramını kesinlik şeklindeki tek bir kavramla ifade etmek daha uygun olacaktır. Çünkü ister yanlışlıktan kaçınalım isterse de bunun sonucunda doğruluğa ulaşalım, her iki halde de verili bir yargının kesin olup olmadığı önem kazanmaktadır. O halde, Descartes'a göre bilgiyi iki bileşenden müteşekkil *kesin bir yargı* olarak tanımlamak mümkündür.

Daha önce de ifade ettiğim gibi, Descartes, en azından müdrike düzeyinde gerekçelendirme nosyonundan söz etmez. Fakat yine Dördüncü Meditasyon'daki bir pasaj, bunun tam tersi iddiaların ortaya atılması için uygun bir çıkış noktası olarak görülmüştür: "... Eğer doğru olmayanı tasdik ediyorsam, aldandığım bedihidir, hatta hakikate göre hüküm versem bile -ki bu ancak tesadüfen vakidir- gene yanılmak ve muhtar hürriyetimi kötüye kullanmaktan geri kalmam" (s. 168). Alıntının ikinci kısmında Descartes'ın bilgiyi tanımlamaktan ziyade bilenin noetik tutumuna dikkat çektiği açıkça görülmektedir. Daha başka bir ifadeyle, Descartes, haddi zatında verili bir yargının epistemik değerinin kendi dışındaki başka bir yargıyla ispatlanabileceği anlamına gelen gerekçelendirme nosyonundan ziyade bilenin epistemik erişiminin önem ve önceliğine vurgu yapmaktadır ki bunun da "kesin bir yargı" şeklindeki bilgi tanımının kaçınılmaz bir sonucu olduğunu teslim etmek durumundayız.

Yukarıdaki alıntı (ve elbette ki sadece bu alıntı değil), Descartes'ın bilgi anlayışının *içselci* bir görünüm arz ettiğini açıkça ortaya koymaktadır; dahası, *yanılmazlık* ilkesinin de bu içselci bilgi anlayışının kaçınılmaz bir teminatı olduğu bir o kadar açıktır. Buradan hareketle, yanılmazlık ilkesine dayalı içselci bir bilgi

anlayışını benimseyen Descartes'a göre bilgiyi, kesin bir yargı yahut da çağdaş tartışmalarla terminolojik uygunluğu sağlamak adına ve önermesel boyutunu da göz ardı etmeksizin, *kesin bir inanç* şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu tanımı, şu şekilde formüle edebiliriz:

D1. Bir inanç, kesinlik kazanmadığı sürece bilgi değeri taşımaz.

D2. Kesinlik, öznenin söz konusu inanca dair her türlü şüpheden arınmış olmasıdır.

D3. O halde, bilgi, öznenin herhangi bir şüpheye yer bırakmaksızın sahip olduğu kesin bir inançtır.

2. Plantinga'nın Descartes Eleştirisi

Çağdaş epistemoloji sınırları içinde, GDİ tanımı ile Descartes ismini birlikte ananların başında şüphesiz ki Alvin Plantinga gelmektedir. Gettier'in ünlü yazısının hararetli savunucularından olan yazar, epistemoloji tarihinde kendince sorunlu gördüğü tüm hususları esasında Gettier'in yazısında adı geçmeyen Descartes'a (ve çarpık bir şekilde Locke'a) hamlederek filozofu GDİ'nin banisi olmakla itham eder. Elbette ki Plantinga'nın bu çıkışının arkasında bir takım teolojik ve politik kaygılar yok değildir;⁵ fakat burada, söz konusu kaygılara girmeksizin doğrudan Descartes'a yönelik eleştirileri üzerinde duracağım. Plantinga, Descartes'a yönelik eleştirilerine, ilk defa ve önemli ölçüde "Justification in the 20th Century" (1990) adlı makalesinde yer vermiştir. Daha sonra yayınladığı *Warrant* üst başlıklı üçlüsünde (1993-2000) iddialarını yinelediği için burada yalnızca adı geçen ilk metni esas alacağım.

Plantinga'ya göre, Batı epistemoloji düşüncesinin iki önemli kaynağı vardır: Descartes ve Locke (bundan sonra sadece Descartes ile ilgili mütalaaları dikkate alacağım). Descartes'ın bilgi tanımının temel bileşeni konumundaki gerekçelendirme anlayışının özünü ise, görev ya da yükümlülük kavramı oluşturmaktadır (s. 49). Plantinga bu iddiasını, yukarıda Descartes'tan iktibas ettiğim "hatta hakikate göre hüküm versem bile -ki bu ancak tesadüfen vakidir- gene yanılmak ve muhtar hürriyetimi kötüye kullanmaktan geri kalmam" şeklindeki fikrine dayandırmaktadır. Burada gerekçelendirilmiş olmak, epistemik yükümlülüklerimizi ihlal etmemek, yani bir önermeyi tasdik edecek şartlar sağlanmadığı sürece söz konusu önermeyi güvenilir olarak görmemek demektir. O halde, Plantinga'ya göre, "muhtemeldir ki Descartes, gerekçelendirilmiş doğru inanç şeklindeki bilgi tanımını kabul etmektedir" (s. 51).

5 İma edilen kaygılar için L. Zagzebski'nin (ed.) *Rational Faith: Catholic Responses to Reformed Epistemology* adlı eserine bakılabilir (University of Notre Dame Press, 1993).

Plantinga, “deontolojik gerekçelendirme” kavramına dayanarak tanımladığı Kartezyen epistemoloji için üç içselci motif belirlemektedir: (1) bilginin imkânını bütünüyle kişinin bilişsel erişimine tabi kılan öznel epistemik gerekçelendirme, (2) öznel erişimin kesinliğini sağlayan “tabiat ışığı”na uyma şeklindeki nesnel epistemik gerekçelendirme ve (3) ilk iki motifi makul ve yine kişi açısından içsel kılan bir zihinsel kesinlik durumu (s. 55-9). Her üç motif de Descartes’ın bilgi anlayışının sadece deontolojik değil, aynı zamanda ve zorunlu olarak içselci olduğunu ortaya koymaktadır.

İçselcilik ve dışsalcılık kavramlarının, gerekçelendirme nosyonunu belirlemekten ziyade bilgi edinme sürecinin kişinin bilişsel imkânlarıyla sınırlı olup olmadığını konu edinen çok daha genel ve şematik anlayışları ifade ettiği bir gerçektir. O halde, Plantinga’nın Descartes’a hamlettiği “gerekçelendirilmiş doğru inanç” şeklindeki bilgi tanımının doğru olduğunu kabul etsek dahi tanımın yer alan gerekçelendirmenin özne açısından değil de önerme açısından tanımlanması gerekir. Açıkçası, ilgili metinde Plantinga bu konuya temas etmemekte, Descartes’ın sadece deontoloji temelli içselci olduğu iddia etmekle yetinmektedir. Fakat bunu gerek sıkça R. Chisholm’un ılımlı temelciliği üzerinden dolaylı gerekse de başka metinlerindeki dolaysız ama üstünlük ifadelerinden çıkarabiliriz.⁶ Plantinga’nın bir anlamda Descartes’a uyarladığı gerekçelendirme teorisi, temelcilik ve deontolojik temelli olması hasebiyle de katı temelciliktir. Bu demektir ki Descartes’a göre bir inanç, ya a priori düzeyde temel bir inanç ya da çıkarımsal bir inanç olup nihai anlamda bu temel inançlardan birisine dayandığı takdirde bilgi değeri taşıyacaktır. Plantinga’nın bu yaklaşımını şu şekilde formüle edebiliriz:

P1. Bir inancın bilgiye dönüşmesi için (a) öznel erişime açık, (b) gerekçelendirilmiş ve (c) doğru olması gerekir.

P2. O halde, (a) kişinin doğruluğunun farkında olmadığı bir inanç, doğru olsa dahi bilgi değeri taşımayacaktır ve (b) gerekçelendirilmemiş ve doğruluğunun farkında olunmadan bir inancı bilgi olarak kabul etmek, ahlakî açıdan yanlıştır.

Görüldüğü üzere Plantinga, Descartes’ın, Gettier’in yeniden formüle ederek eleştirdiği GDİ şeklindeki bilgi tanımının mimarlarından birisi olarak kabul etmektedir. Bu noktada Gettier’in Descartes’tan söz edip etmemesi Plantinga açısından pek de önemli değildir; çünkü modern epistemolojinin muhtevası, önemli ölçüde Kartezyen düşünce tarafından belirlenmiştir. Descartes’ın bilgi tanımındaki gerekçelendirme bileşeni, senkron anlamda deontolojiye dayalı içselci, di-

6 Sözelimi bkz.: *Warrant: The Current Debate*, Oxford UP 1993, s. 68.

yakron anlamda da katı temelci bir görünümü haizdir. Bu anlamda, Descartes'ın bilgi anlayışı, sadece tarihsel olarak modern ve çağdaş epistemolojinin yapıtaşı olmakla kalmayıp aynı zamanda Gettier'in eleştirileri karşısında da hesap vermek durumundadır. Sonuç itibariyle, Plantinga'ya göre, çağdaş epistemolojinin Descartes'tan tevarüs ettiği bilgi tanımı, hem yanlış hem de tutarsızdır. Çünkü gerekçelendirme, bir inancın bilgiye dönüştürülmesi sürecinde ne yeterli ne de gereklidir. Elbette ki Plantinga'nın bu çıkışı "güvence" (*warrant*) anlayışı için bir zemin arayışı şeklinde değerlendirmek de mümkündür; ancak her halükarda GDİ tanımına yönelik eleştirel gücü göz ardı edilemez.

3. İçselci Yaklaşım: BonJour

Bir bütün olarak Descartes felsefesini ve özellikle de *Meditasyonlar*'ını modern epistemolojinin başlangıç noktası olarak kabul eden bir diğer çağdaş epistemolog Laurence BonJour'dur. Fakat Plantinga'dan farklı olarak Descartes'ın projesinin aşılmasını şu an itibariyle neredeyse imkânsız olarak gören BonJour, tüm çağdaş eleştiri veya yorumların da Kartezyen epistemolojinin tamamlayıcısı olmaktan öteye geçemediğini savunmaktadır. Esasında a priori bilginin savunucusu ve hocası Rorty'nin timsalinde salt epistemolojiye karşı çıkışların rakibi olarak bilinen BonJour'un Descartes felsefesine meyyal olması anlaşılır bir durumdur; fakat BonJour, Gettier problemi bağlamında Descartes'ın "katı" bilgi anlayışının yumuşatılması gerektiğini iddia etmek suretiyle hem içselci hem de dışsalci eleştiriler karşısında Kartezyen epistemolojiye yeni bir hayat alanı belirleme çabasıyla özgün bir duruş sergilemektedir. Burada BonJour'un görüşlerini günümüzde Kartezyen epistemolojinin el kitabı niteliği taşıyan *Epistemology: Classic Problems and Contemporary Responses* (Epistemoloji: Klasik Sorunlar ve Çağdaş Yanıtlar) adlı eserini dikkate alacağım.

Kartezyen epistemolojinin çağdaş eleştiriler karşısındaki güçlü ve zayıf yönlerini doğru tespit edebilmek adına BonJour, öncelikli olarak bu epistemolojinin temel ilkelerinin belirlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Daha önce de ifade ettiğim gibi, Descartes'ın kendisinin doğrudan bir bilgi tanımı sunmamış olması, bu görevin günümüzdeki felsefeciler tarafından yüklenilmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu bağlamda BonJour, Kartezyen epistemolojinin ilkelerini dört başlıkta toplar.

Birincisi, bilgi tanımı: esas amacı yanlışlıktan sakınmak olan Descartes bilgiyi her şeyden önce kesin bir inanç olarak görmektedir. Fakat sadece yanlışlıktan sakınmak yeterli olmayabilir ki muhtemel dışsalci eleştiriye (kötü cin örneği) ilk olarak formüle eden Descartes da zaten bunun bilincindedir; o halde, kişinin aynı zamanda bu kesinliğin de farkında olması gerekir. Bu açıdan bakıldı-

ğında, Descartes'ın üç bileşenli bir bilgi anlayışına sahip olduğu söylenebilir: bilgi, kişinin doğruluğunu teminat altına alabilecek bir gerekçe ile herhangi bir şüpheye yer bırakmaksızın sahip olduğu bir inançtır (s. 21). BonJour, tanımda geçen gerekçe veya nedeni ise, olabildiğince kendiliğinden açık ya da verili önermenin sınırlarını aşmaması gereken bir husus olduğunu ayrıca açıklamaktadır (s. 275; 25. not). İkincisi, bilginin rasyonel ya da a priori temeli: bilginin birinci temeli, "tabiat ışığı"nın mümkün kıldığı kendiliğinden açık durumlardır. Bu inançlar herhangi bir temele ihtiyaç duymadığı gibi dış dünya ile ilgili inançlara da temel teşkil eder. Üçüncüsü, bilginin deneysel temeli: hafıza, inanç, istek, acı ve benzeri hissî ve ruhî durumlar da öznel olmasının yanı sıra yine aracısız bir bilgi kaynağıdır (s. 21-22). Dördüncüsü, dış dünya bilgisi: dış dünyaya (ki buna kendi varlığımızın farkında oluşumuz dışında zihnimiz de dâhildir) dair tüm bilgilerimiz çıkarımsal olup az evvel sözü edilen iki bilgi kaynağından beslenmektedir.

Şimdi, BonJour'a göre, çağdaş epistemoloji, Kartezyen epistemolojinin özeti niteliğini taşıyan bu ilkeler karşısında mütereddit bir duruş sergilemektedir. Oysaki birtakım düzeltmelerin yapılması kaydıyla bu projenin hâlâ işe yaradığı görülebilir (s. 22). Bu demektir ki BonJour, Kartezyen epistemolojiyi ilkece kabul etmesinin yanı sıra birtakım revizyonları da göz ardı etmemektedir. Elbette ki bu şartlı kabulün arka planında Gettier probleminin önemli bir yeri vardır. Gettier probleminin gerekli kıldığı revizyonları mütalaa etmeden önce BonJour'un Kartezyen bilgi tanımına ilişkin formülasyonuna yeniden bakmak daha uygun olacaktır. O, Descartes'ın (kendisi tarafından açıkça ifade edilmediğini teslim etmek suretiyle) bilgi anlayışını şu şekilde formüle eder (s. 23):

B1. Birisi bir önermeye belirli bir zamanda herhangi bir şüpheye yer bırakmaksızın inanmak durumundadır.

B2. Önerme doğru olmalıdır.

B3. Birisi söz konusu önermenin doğru olduğu yönünde belirli bir zamanda bir sebep ya da gerekçeye sahip olmalıdır.

BonJour'a göre üçüncü önerme aslında ikinci önermeyi de kapsamaktadır; eğer bir önermenin doğru olduğu yönünde bir gerekçeye sahipsem, o halde bunu ayrı bir bileşen olarak bilgi tanımının içinde mütalaa etmeme gerek yoktur (sözgelimi, cüzdanımda 10 lira para olduğuna inanıyorsam, bu inancımın doğruluğu, yine inancıma ilişkin gerekçelendirmeme bağlıdır; şöyle ki cüzdanıma baktığımda ya da herhangi bir şekilde bu inancımı gerekçelendirdiğimde doğruluğu da ortaya çıkmış olacaktır). Fakat BonJour, çağdaş epistemolojideki genel mütalaa- lar ile Descartes'ın bilgi tanımı arasındaki paralelliği kurabilmek, yani müşterek muhakeme alanını muhafaza edebilmek adına -zorunlu değilse bile- ikinci önermenin kabul edilebileceğini ifade etmektedir (s. 24).

BonJour, Gettier örneklerinin, geleneksel bilgi tanımının geçersiz olduğu, başka bir ifadeyle, bir inancın doğruluğunun geleneksel yöntem açısından ya tutarsız bir şekilde ya da tesadüfen gerçekleştiği iddiası üzerine kurulu olduğu şeklindeki genel kabule katılıyor gibi görünmektedir (s. 41). Bu durum, genelde Kartezyen epistemolojiyi ya da özelde Descartes'ın bilgi tanımını bütünüyle terk etmemiz gerektiği anlamına gelebilir mi? BonJour'a göre, Descartes'ın katı bilgi anlayışının bilgi dağarcığımızı son derece sınırladığı bir gerçektir, fakat bu, söz konusu anlayışı bütünüyle reddetmemiz anlamına gelmez. Gettier problemini aşmak için, Descartes'ın katı bilgi anlayışından farklı olarak, ılımlı bilgi bir tanımı tercih edilmelidir; başka bir ifadeyle, Gettier örneklerinin esasını oluşturan GDİ tanımının içinde tutarsızlık ya da tesadüfen doğruluğu barındırdığı fikrini geçersiz kılacak dördüncü bir önerme eklenmelidir (s. 41):

B4: Birisi inancının doğru olduğu yönündeki gerekçesinde hiçbir surette tesadüfe yer vermemelidir.

Demek ki BonJour, esasında birinci ve üçüncü önerme üzerinde yoğunlaşmaktadır. İkinci ve dördüncü önermeler daha ziyade üçüncü önermenin pekiştirici önermeleri konumundadır. Epistemolojinin konusu önermesel bilgi olduğu peşinen kabul edildiği için birinci önermelerde herhangi bir fikir ayrılığı söz konusu olamaz. Asıl tartışma konusu, birinci muhakemenin üçüncü ve ikinci muhakemenin ikinci önermelerindeki gerekçelendirmenin niteliğidir. Bu noktada BonJour da, tıpkı Plantinga ve neredeyse Kornblith hariç tüm çağdaş felsefeciler gibi, Descartes'ın temelci olduğundan şüphe duymaz (s. 177). Descartes temelciliğinin çeşitli sebepleri olabilir; ama BonJour'a göre, bunun sebebi özünde yanlışlıklardan sakınmak olsa da, gerek Gettier örneklerinin yol açtığı sorunlar gerekse de bilgi edinme sürecindeki kısıtlayıcılığı dolayısıyla işlevsel olmayışı, bu katı anlayışın yerine yeni ve ılımlı bir mütalaayı gerekli kılmaktadır: basitçe inançlar arasındaki ilişkiyi tanzim eden bağdaşıcılık (*coherentism*) (s. 187). İçselciliğin katı yorumu (temelcilik), pek çok işlevsel zorluğunun yanı sıra epistemik anlamda, sözgelimi, gerileme sorununu (*regress problem*) çözmekten acizdir; oysaki içselciliğin çizgisel-olmayan ılımlı bir yorumu bu sorunların üstesinden kolaylık gelebilir (s. 189).

Sonuç itibariyle, BonJour, Kartezyen epistemolojinin tutarsız olduğu ve nihai olarak şüphecilğe götürdüğü yönündeki çağdaş eleştirilere karşı çıkmakta ve bu eleştirileri ortaya koyan hiçbir yaklaşımın yine bu epistemolojiye alternatif olabilecek gücü haiz olmadığını savunmaktadır. Fakat bu, Descartes'ın bilgi anlayışının kusursuz olduğu anlamına gelmez; nitekim Descartes'ın katı tutumu, nihai olarak şüphecilğe götürmese de bilgi edinme potansiyelimizi ciddi anlamda sınırlamaktadır. O halde, yapılması gereken şey, Kartezyen epistemolojiyi bü-

tünüyle reddetmek değil, tam tersine, buradan hareketle bilgi edinme potansiyelimizi açığa çıkaracak söz konusu epistemolojinin bir devamı niteliğindeki ılımlı bir bilgi teorisi geliştirmektir.

4. Dışsalıcı Yaklaşım: Kornblith

20. yüzyıl felsefesinde bilgiyi doğal bir olgu olarak algılama yönündeki eğilimi, önemli ölçüde W. V. Quine'nın epistemolojinin yerine psikolojiyi ikame etme çabasının bir ürünü olarak görmek gerekir. Alvin Goldman'ın bilgi edinme sürecini salt epistemik kavramlar aracılığıyla öznenin dışına taşıma girişimleri ise, bu görüşün “doğalaştırılmış epistemoloji” (*naturalized epistemology*) adı altında ayrıca bir teoriye dönüşmesini sağlamıştır. Teknik anlamda “dışsalıcı” olarak da nitelendirilen bu yaklaşımın savunucularından Hilary Kornblith'in tutumunun, bu düzlemde Kartezyen epistemolojiyi bir sorunsala dönüştürmesi bakımından ayrıca ele alınması gerektirmektedir. Kornblith, gerek bilgi edinme sürecinde psikolojinin esasında normatif bir disiplin olan epistemolojiden daha üstün olduğu gibi genel gerekse de gerekçelendirmenin bilginin zorunlu bir bileşeni olmadığı gibi özel konular üzerinde durması hasebiyle, neredeyse tüm yazılarında dolaylı veya dolaysız olarak Descartes'ın bilgi anlayışına temas etmiş bulunmaktadır. Fakat konumuz itibariyle, Kornblith'in, hem Kartezyen epistemolojiye ilişkin tutumu hem de içselci ve dışsalıcı ayrışması bağlamında bu tutumun biçimlenişi açısından, *Knowledge and its Place in Nature* (Bilgi ve Doğadaki Yeri) adlı eserine başvuracağım.

Kornblith, öncelikli olarak, tıpkı Plantinga ve BonJour gibi, gerekçelendirmeye ve özellikle de içselci yöntemine ilişkin görüşlerin esasında Descartes'tan kaynaklandığını iddia etmektedir. (Çağdaş epistemologların bu alışkanlıklarından kolayca vazgeçmeyecekleri anlaşılmaktadır). Kartezyen epistemolojinin çağdaş gerekçelendirme teorileri üzerindeki etkisi ya da aralarındaki ilişkiye geçmeden önce, Kornblith'in Descartes algısı üzerinde durmakta yarar vardır.

Buna göre, zamansal ve deyim yerindeyse “mimari” (architectural) bir gerekçelendirme anlayışına sahip Descartes epistemolojisini iki ana kısımda incelemek mümkündür: programının olumsuz ve olumlu yanları. Başlangıç noktası olarak bütün inançlarımızı topyekûn reddetmek, pratik açıdan imkânsız bir şeydir; çünkü bizde derinden kök atmış ve aşılması zor birtakım zihinsel alışkanlıklar söz konusudur. Şimdi eğer Descartes'ın programının olumsuz yanını ciddiye alırsak, programının olumlu yanına asla geçemeyiz. Dolayısıyla, Descartes programının olumlu yanı olumsuz yanından daha önemlidir: buna göre, herhangi bir inanç, ancak açık ve seçik fikirlere dayandırıldığı takdirde bilgi değeri kazanabilir ki bunu sağlayan tek araç da iradedir. Buradaki amaç, aslında bilgi edinmekten öte-

ye hataya düşmemek ya da bilgi edinme sürecindeki engelleri ortadan kaldırmaktır. Ama böyle yaparken de hiç bilgiye ulaşmama ya da çok az bilgi sahibi olma gibi bir pratik zorluk da yok değildir. Elbette ki Descartes'ın kendisi bu durumun farkındadır ve “Bende bir şekilde bilincinde olmadığım hiçbir şey olmadığını katıyetle bilirim” derken kastettiği şey de işte bu zorluktur (s. 107-109).

Kornblith, Chisholm ve BonJour gibi isimlerin timsalinde tüm içselcileri, Kartezyen epistemolojinin içe bakışçı (*introspective*) yöntemine aşırı sadakatlerinden dolayı, “aceleci Kartezyenler” olarak nitelendirir (s. 109). Bu durumda, temelci ve bağdaşımçı gerekçelendirme yaklaşımlarının “değiştirilemez” (*incorrigible*) inançların alanını genişletme yahut da geçmişe bakışçı (*retrospective*) yöntem yerine inançların yan inançlarla uyumunu öne çıkarma gibi girişimlerinin hem Descartes'ın yanlış anlaşılmasına yol açtığı hem de onun karşılaştığı sorunları çözmekten uzak olduğu söylenebilir. Descartes'ı yanlış anlamadan kasıt, onun bir yöntem olarak benimsediği bilgi edinme sürecinin nihai bir epistemolojik proje olarak kabul edilmesidir.

Descartes'ın kendi hatasına gelince, Kornblith'e göre bu, bilgi ile kesinlik arasında kurmaya çalıştığı özdeşlik fikrinden kaynaklanmaktadır. Descartes, özellikle de çıkarımsal bilgilerde kesinliğin sağlanmasının bilimin temel teminatı olduğunu düşünüyordu; hâlbuki tarihsel olarak baktığımızda, bilim, “teorik iddialarının yaklaşık doğruluğuna dayalı olarak” gelişme göstermiştir (s. 17). Bu demektir ki bilimin elde ettiği başarılarda, Descartes'ın bilgi için temelde koştugu kesinlik şartı hiçbir surette dikkate alınmamıştır ve dolayısıyla, bir bütün olarak bilimin bilgi dışı bir etkinlik olduğu iddia edilemeyeceğine göre bilgi ile kesinlik arasında herhangi bir mutlak özdeşlikten de söz edilemez. Buradan hareketle, Kornblith'in Descartes'a hamlettiği bilgi tanımını şu şekilde formüle edebiliriz:

K1. Bilgi olmaya aday her inanç, bilinçli bir şekilde öznde önceden var olmalıdır.

K2. Bir inanç, doğruluğu kesin bir şekilde ortaya çıkmadığı sürece bilgi değeri taşımaz.

K3. O halde, bir inanç yalnızca özne tarafından bilinçli olarak kabul edilmesi ve doğruluğunun kesin bir şekilde ortaya konulmasıyla bilgi değeri kazanmaktadır.

Bu bilgiler ışığında Kornblith'in, Descartes'ın temelde GDI tanımını kabul ettiğini ve fakat günümüzdeki “aceleci Kartezyenler”i bir tarafa bırakırsak, bunu ara bir yöntem olarak kullandığına inandığımızı söyleyebiliriz. Fakat Descartes'ın açık bir şekilde bilgi için koştugu kesinlik şartı, Kartezyen epistemolojiye a-psikolojik bir görünüm kazandırmıştır ki bu da bilginin normatif değil, tam

tersine doğal (değişken) bir olgu olduğunu kabul eden tüm dışsalcılar ve ezcümle Kornblith açısından ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Bu demektir ki, (K2) önermesinin doğru olmamasından dolayı, Descartes'çı bilgi anlayışı da doğru ve tutarlı değildir. Kornblith'i (K2) önermesinden şüphe duymaya götüren en önemli sebep ise, entelektüel birikimimizin önemli bir kısmının "doğruluğu kesin bir şekilde ortaya çıkmamış olan" önermelere dayanıyor olmasıdır. Eğer bu önermeleri reddedersek, o halde hayatımıza yön veren bilimi de bir bütün olarak reddetmemiz gerekecektir ki bu da en azından pratik olarak çözümlenmesi güç bir durumla karşı karşıya olduğumuz anlamına gelmektedir.

4. Değerlendirme

Bu yazıda görüşlerine başvurduğum felsefeciler, Descartes'ın modern ve buna bağlı olarak çağdaş epistemolojinin fikir kaynağı olduğu noktasında birleşmekte ve fakat gerek Descartes'ın bilgi tanımı gerekse de bu tanımın çağdaş tartışmalarla ilişkisi bakımından birbirinden ayrılmaktadırlar. Kartezyen epistemolojiyi üstlenen BonJour, bu epistemolojiyi rakipsiz görmesinin yanı sıra gerekçelendirme bileşeninin katı olduğunu ve bilgi edinmemizi önemli ölçüde engellendiği gerekçesiyle temelcilik yerine bağdaşımçı gerekçelendirme görüşünü savunarak bir anlamda Descartes'ın bilgi anlayışını işlevsel hale getirmeye çalışmaktadır. Plantinga, Gettier probleminin Kartezyen epistemolojiyi etkisiz hale getirdiğini, bunun da esas nedeninin söz konusu epistemolojinin deontolojik tabiatından kaynaklandığını iddia etmektedir. Kornblith ise, BonJour ve Plantinga'dan farklı olarak, Descartes'ın gerekçelendirmeyi metodolojik bir hamle olarak kullandığını, asıl sorunun Kartezyen epistemolojinin bilgiye normatif bir değer yüklemesinden kaynaklandığını savunmaktadır.

Birbirinden tamamen farklı bu sonuçlar, yine farklı şekillerde değerlendirilebilir. Kabaca ifade etmek gerekirse, önümüzde üç ayrı seçenek mevcuttur: (1) bu sonuçlardan birisi tercih edilebilir; (2) bu sonuçların tamamı reddedilerek yeni bir yaklaşım sergilenebilir (ki böyle bir girişimin nüvesi erdem epistemolojisinin Zagzebski formülasyonunda bulunabilir); (3) bu sonuçlar aynı müstevide ortaya konulmuş iddia olmaktan çok öteye birbirinden tamamen ayrı tutumlar olarak değerlendirilebilir. Bu yazının müellifi olarak, söz konusu seçenekler arasında her halükarda bir tercih yapmak durumundayım; fakat bu tercihim daha anlaşılır kılmak için değerlendirmelerimi özel ve genel olmak üzere iki ayrı kısımda mütalaa etmem gerektiğini düşünüyorum: birincisinde ilgili sonuçlarla Descartes'ın bilgi tanımı arasındaki ilişkiyi tartışacak, ikincisinde de ise Gettier sonrası epistemolojide Descartes'ın bilgi tanımının konumuna ilişkin kanaatlerimi dile getirmek suretiyle giriş kısmında amaçlar adı altında üstlendiğim soruları cevaplamaya çalışacağım.

Özel

Bu yazıda görüşlerine yer verdiğim her üç felsefecinin de, aynı entelektüel muhit ve çağın içinde bulunmaları hasebiyle, birbirine yönelik karşılıklı eleştirileri -doğrudan Kartezyen epistemoloji odaklı olmasa bile- vardır; ancak burada söz konusu eleştirileri değil, bu yazının ilgili kısımlarında sırasıyla ortaya konulan argümanlar ile Descartes'ın bilgi tanımı arasındaki ilişkiyi irdeleyeceğiz.

Plantinga'nın hararetli bir Descartes eleştirmeni olduğunu daha önce söylemiştim; öyle ki, onun nazarında Kartezyen epistemoloji, Gettier probleminin yol açtığı sorunların ana kaynağı niteliği taşımaktadır. Plantinga'yı bu kanaate sevk eden en önemli etken ise, belki de kendisi dışında hiç kimsenin şartsız olarak kabul etmediği deontoloji nosyonudur. Bu yorum, bir taraftan Descartes'ın epistemik projesinin -Kornblith'in deyimiyile- olumlu yanını anlamamızı zorlaştırırken, diğer taraftan da çarpık bir bilgi felsefesi tarihi okumasına yol açmaktadır. Nitekim, Plantinga'nın gerekçelendirme kavramına karşı çıkışının altında yatan ana sebep de gerekçelendirme ile deontoloji arasında organik bir bütünlüğün var olduğu yönündeki iddiasıdır. Dahası, ona göre deontolojik bir gerekçelendirme, kaçınılmaz olarak içselci olmak ya da tersinden, içselcilik tabiatı gereği deontolojik bir gerekçelendirme anlayışını tazammun etmek durumundadır.

Şimdi, içselcilikle deontoloji arasındaki ilişki, Plantinga'nın iddia ettiği gibi apaçık ve zorunlu değildir. Zagzebski, *Virtues of the Mind* (Zihnin Erdemleri) adlı eserinde, Plantinga'nın, Kant sonrası düşünürlerin çoğunda olduğu üzere, deontolojik kavramlarla ahlaki kavramları bir tuttuğunu ve içselciliği de bu sebeple eleştirdiğini ileri sürer (s. 32). Oysaki sözgelimi Aristoteles'e göre, bir kimse, bilişsel olarak erişemediği bir şeyden dolayı sorumlu tutulamaz. Zagzebski'nin bu örneğinde Aristoteles bir içselci olarak karşımıza çıkar, ama bu onun deontolojiyi kabul ettiği anlamına gelmez; o halde, Zegzebski'ye göre, içselciliği sadece deontolojiyle sınırlandırmak yanlıştır (s. 32-33). Descartes'a gelince, o da tıpkı Aristoteles gibi, deontolojiyi değil, doğruluğu amaçlama gibi teleolojik bir ahlak anlayışını savunur. Eğer önermenin doğruluğundan emin değilse, irade, o önermeyi tasdik etmekten kaçınmalıdır. Nitekim bir şeyin doğru veya yanlış olduğuna karar veren iradedir, inancın kendisi değildir (s. 63).

Diğer taraftan, Descartes'ın sözünü ettiği müdrike düzeyindeki önermelerle, bu geleneksel tavrın yozlaşmış bir ifadesi olan delilciliğin W. Clifford gibi savunucularının metinlerinde tebarüz eden pratik önermeler arasında esaslı farklılık vardır; sözgelimi, bir dairenin üçgenin içine sığıp sığmayacağı sorusu ile bakımı yapılmayan bir geminin alabora olup olmayacağı sorularına verilecek cevapları aynı düzeyde değerlendirmek mümkün değildir. Şimdi, hem içselcilikle deontoloji arasındaki ilişkinin zorunlu olmayışı hem de -Descartes'ın ter-

minolojisi uyarınca- müdrike ile muhayyile düzeyindeki önermelerin epistemik statüsünün farklı oluşunu bir arada değerlendirdiğimizde, Plantinga'nın yanlış bir biçimde Descartes'ın gerekçelendirme anlayışını bütünüyle deontolojiye irca etmesi hasebiyle (P1) ve (P2) önermelerinin tutarsız olduğunu söyleyebiliriz. Bu, Plantinga'nın hem Descartes'a yüklediği bilgi tanımı hem de bu tanım üzerinden geliştirdiği ilgili muhakemenin de eşit ölçüde geçersiz ve yanlış olduğu anlamına gelmektedir.

BonJour, Descartes'ın yanlışları eleyerek doğruluğun ortaya çıkmasına imkân tanıyan metodik yaklaşımının farkındadır; ayrıca, doğruluğun da nihayetinde bilginin aslî bir bileşeni olmadığını açıkça ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, Descartes'ın bilgi tanımının gerekçe veya sebep gibi bir bileşeni ihtiva ettiğini ise tereddütsüz bir şekilde kabul eder (B3). BonJour'un Kartezyen bilgi tanımı, Gettier'in GDİ tanımının birebir aynısıdır; fakat yine de, ona göre, bu tanım Gettier'in eleştirileri karşısında varlığını sürdürülebilecek güçtedir; yeter ki gerekçelendirme anlayışı "mimari" görünümünden kurtarılıp bağdaşımçı bir yapıya dönüştürülsün. BonJour, temelcilik yerine bağdaşımçı gerekçelendirme anlayışının ikame edilmesi durumunda, Gettier eleştirilerinin yol açtığı problemin de çözülebileceğine inanmaktadır.

BonJour'un Gettier probleminin çözümüne ilişkin çabası tutarlı olarak görülebilir ve görülmelidir de, ancak Descartes'ın bilgi tanımına ilişkin müta-laları için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bu yazının da cevaplama-yı üstlendiği sorulardan birisi, Gettier problemine yönelik çözüm arayışları değil, Descartes'ın bilgi tanımının bu problemin muhatabı olup olmadığı meselesidir. Öyle görünüyor ki BonJour, çağdaş epistemolojide GDİ tanımının Descartes'a hamledilmesinde herhangi bir sakınca görmemektedir. Bu açıdan bakıldığında, BonJour'un argümanının doğru, Kartezyen bilgi tanımının ise yanlış olduğu söy-lenebilir; başka bir ifadeyle, bağdaşımçı gerekçelendirme teorisinin temelciliğin neden olduğu tikanıklığı açmada önemli bir rolü haiz olduğunu savunmak ne kadar doğru ise, bu gerekçelendirme teorisinin Gettier problemi karşısında Kar-tezyen epistemolojinin bir can simidi olduğunu iddia etmek de bir o kadar yanlış görünmektedir.

Kornblith, kanaatimce, çağdaş dönemde Kartezyen epistemolojiyi en doğ-ru şekilde tahlil eden ve Descartes'ın bilgi tanımını hakkıyla ortaya koyan ender felsefecilerden birisidir. Tıpkı BonJour'un doğruluğu gerekçelendirmenin içinde bir öge olarak görmesi gibi Kornblith de gerekçelendirmeyi kesinlik içindeki bir öge olarak değerlendirir. Bu demektir ki Descartes nezdinde gerekçelendirme diye bir bilgi bileşeni söz konusu değildir. Kornblith'in bu muhakemesi, (D3) sonucuyla tam bir uygunluk içindedir; yani bilgi, kesin bir inançtır.

Fakat buradan Kornblith'in Kartezyen epistemolojiyi tasvip ettiği gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır; tam tersine, bu çıkışını, söz konusu epistemolojinin tek rakibi olma hüviyetine sahip dışsalcılığın en tutarlı versiyonu olan doğalaştırılmış epistemoloji adına yapar. Buna göre, Descartes'ın kesin olmadığı gerekçe- siyle hafife aldığı inançların çoğunun bilgiye dönüşebilmesi, projesinin sıhhatini sorgulamamız için yeterli bir neden olarak görülmelidir. Ancak katı bir içselci olan Descartes'ın bu tür olasılıkçı muhakemelere hiçbir şekilde itibar etmediğini dikkate alırsak, bu noktada yolların ayrılmak zorunda olduğunu kabul etmeliyiz. Daha açık bir ifadeyle, Descartes açısından, kesin olmayan -ve hatta aynı örnek türünde bir kere dahi kesinliğinden şüphe duyulan- bir inancın bilgiye dönüşmesi hiçbir surette mümkün değildir.

Genel

Çağdaş epistemolojide Descartes'ın katı bir içselci olduğu yönündeki genel kanaatin yine Descartes'ın *Meditasyonlar*'da sergilediği epistemik duruşla tamamen örtüştüğü son derece açıktır. Bu katı içselciliğinin apaçık çıktısı, *yanılmazlık* ilkesidir. Yanılmazlığın pozitif düzlemdeki karşılığı ise *kesinlik* ilkesidir. O halde, Descartes'a göre bilginin *kesin bir inanç* olduğunu kabul etmek durumundayız.

Gettier'in bundan yarım asır önce Platon, Chisholm ve Ayer'e açıkça gön- dermede bulunarak ortaya koyduğu GDİ tanımı ve buna yönelik eleştirisinin ardından, söz konusu tanımın Gettier öncesi epistemolojinin tek ve değişmez bir bilgi tanımı olduğu yönünde genel bir ittifak oluşmuş ve Descartes da bu tanımın güçlü bir savunucusu olarak takdim edilmiştir. Gettier sonrası epistemolojide üzerinde ittifak edilen bir başka hususun ise, Gettier eleştirileri karşısında öz- gün haliyle GDİ'nin artık varlığını sürdüremeyeceği gerçeği olduğu söylenebilir. Elbette ki tuhaf kurgusuna rağmen, Gettier'in GDİ tanımına yönelik eleştirisi formel olarak geçerlidir. Ancak (D) önermeler kümesinde ortaya koymaya ça- lıştığım üzere, Gettier'in işaret ettiği türden herhangi bir gerekçelendirme şartı söz konusu olmadığı ve dolayısıyla Descartes'ta böyle bir tanımın bulunmadı- ğına göre kendisine yönelik suçlamaların da düşmesi kaçınılmazdır. Fakat bu, Descartes'ın çağdaş epistemolojiye herhangi bir bağının bulunmadığı ve hatta belirleyici bir taraf olmadığı anlamına gelmemelidir. Nitekim gerek bizzat Des- cartes gerekse de onun şahsında bir bütün olarak geleneksel epistemoloji, hâlâ güçlü bir taraftır ve Gettier sonrası epistemolojide yanılmazlık ilkesine dayanan bu yaklaşıma rakip olabilecek tek proje, yine onun gibi tarihsel kökleri İlkçağa kadar uzanan ve bu sefer yanılabilirlik ilkesine dayanan şüphecî-empirist çizgi- nin son sürümü olan doğalaştırılmış epistemolojidir.

Son olarak, bu yazıda Descartes'ın şahsında vücut bulan geleneksel içselci epistemolojinin doğru bir proje olduğunu varsayalım; peki ya gündelik hayattan tutun da en karmaşık bilimsel deneylere kadar uzanan geniş bir alanda, geleneksel epistemolojinin bilgi tanımına uyacak kaç kesin önermeye sahibiz? Muhtemelen sayıları bir düzineyi geçmeyen bu bilgi vasfını haiz birkaç talihli önerme türüne dayanarak hayatımızın önemli bir kısmını kapsayan ve belirleyen olumsal yargıların epistemik statüsünü nasıl belirleyeceğiz? Şimdi de bu yazıda Kornblith üzerinden irtibat kurulan geleneksel dışsalci epistemolojinin doğalaştırılmış epistemoloji şeklindeki versiyonun doğru bir proje olduğunu kabul edelim; peki ya bizi çevreleyen sonsuz imkânların -yanlış olduğunu bildiğimiz halde değilse bile- yanlış olabileceğinin bilincinde olarak yine de bunları bilgi olarak adlandırmak bizi bir çelişkiye düşürmez mi? Bu kadar geniş bir bilgi ağı içerisinde, sırf pratik çıktılardan hareketle, hatalı kararlar verme ya da belirli bir zamanda doğru addettiğimiz bir önermeyi başka bir zamanda yanlış olarak addetmenin bir tutarsızlık olarak görülmesi gerekmez mi?

Epistemik anlamda bu iki tavır arasında bir seçim yapmanın en kestirme yolu, öncüllerinin kendi kendine referansla tutarlı olup olmadığına bakmaktan geçer. Bu bakımdan doğalaştırılmış epistemolojinin kendisini yanılabilirlik ilkesine dayandırması bu ilkenin de yanılabilir olabileceğini düşündürmektedir aynı şey geleneksel içselci epistemoloji için söylenemez. Ancak bu formel tartışmanın da ötesinde, geleneksel epistemolojinin olumsal yargıları bütünüyle reddettiği fikri de doğru değildir; bunun yanı sıra, doğalaştırılmış epistemoloji, kesin inanç tanımını bütünüyle reddetmektedir.

Bu iki tavır arasında bir seçim yapmanın dolaylı yollarına gelince, bilginin kesin bir inanç oluşunun, bu vasfı taşımayan inançların peşinen yanlış ya da kullanılamaz olduğu anlamına gelmediğini belirtmek gerekir. Herhalde hiçbir geleneksel epistemoloji savunucusu, duyu verilerimizin kimi durumlarda bizi yanıltmış olmasından hareketle bunları kullanmaktan vazgeçmemiz gerektiği gibi absürt bir iddiada bulunmaz. Diğer taraftan ise, olumsal yargılarımızı mutlak anlamda bilgi olarak gördüğümüzde, yanlış olma ihtimalini içinde barındırdığını biliyor olmamızdan dolayı kendi kendimizle çelişmekten kurtulamayız. Burada mesele, öyle zannediyorum ki, bilginin normatifiği etrafında düğümленmektedir. Şöyle ki, bilginin psikolojik veya biyolojik süreçlerin ya da fizikalistler örneğinde olduğu gibi bu ikisinin birlikteliğinin bir sonucu olmasının normatif oluşunu engelleyici bir unsur olarak görmemek gerekir. Çünkü herhangi bir normun kökeni itibariyle a-psikolojik bir olgu olmasını gerektiren herhangi bir zorunlu şart söz konusu değildir. Din, kültür, etik, çevre vs. etkenlerin normlardan hoşlanıyor ya

da hayatiyetini bunlara borçlu olması bile, bir normun zorunlu olarak a-psikolojik bir olgu olduğu anlamına gelmez.

Bu söylenenler ışığında, ahlakiliğin, bilginin belirli bir bileşeni ile ilişkilendirilmesinin doğru olmadığını gösterdiğime inanıyorum. Eğer böyle bir ilişki kaçınılmazsa, bunu bilgi edinme sürecimizin bütününe teşmil etmemiz daha doğru olacaktır. Bu doğrultuda ise, yanlış olma ihtimali taşıyan bir önermeyi bilgi olarak kabul etmektense sadece kesin olanı bilgi olarak kabul etmenin, bunun dışında kalanları ise -tıpkı BonJour'un Kartezyen epistemolojinin ilkelerine ilişkin yorumunda olduğu gibi- belirli bir epistemik derecelendirmeye tabi tutmanın ahlakî açıdan daha tutarlı olduğunu savunmaktan daha doğal bir şey olamaz. Dolayısıyla, alt başlıklardaki her türlü çeşitlenme ve ayrıntıyı bir tarafa bırakarak, hem epistemik hem de ahlakî açıdan yanılmazlık ilkesine dayanan içselci tavrın yanılabilirlik ilkesinde dayanan dışsalıcı tavra nazaran çok daha isabetli ve kuşatıcı olduğunu düşünüyorum.

Sonuç

Gettier sonrası epistemolojide Descartes odaklı bilgi tanımı tartışmalarını konu edindiğim bu yazının giriş kısmında cevaplamayı üstlendiğim üç mesele vardı. Şimdi, sırasıyla, varmış olduğum sonuçları açıklamak istiyorum.

1. Gettier'in yazısında ortaya koyduğu *gerekçelendirilmiş doğru inanç* şeklindeki bilgi tanımı ile (D) önermeler kümesinde ortaya koyduğum Descartes'ın *kesin inanç* şeklindeki bilgi tanımı arasında herhangi bir dolaysız ilişki söz konusu değildir. Bu durumda, Gettier'in tanımından hareketle Descartes'a yöneltilen deontolojik gerekçelendirme anlayışı suçlaması ve bunun da nihayetinde delilcilik gibi sağduyuya aykırı bir epistemik formülasyona yol açtığı (Plantinga), çıkış noktası itibarıyla isabetli olmasının yanı sıra klasik temelci gerekçelendirme anlayışından dolayı epistemik dağarcığımızı sınırlandırdığı (BonJour) ve Descartes'ın pratik açıdan modern bilimin üzerine inşa edilmiş olduğu olumsal yargıların geçerliliğini reddettiği (Kornblith) gibi iddiaların hiçbirisi doğru değildir.

2. Bu yazıda Descartes üzerinden formüle edilen geleneksel içselci epistemolojinin GDİ şeklinde bir tanımı bulunmadığı ve dolayısıyla söz konusu tanıma yönelik eleştirilerin muhatabı olmadığına göre, geleneksel epistemolojinin hâlâ güçlü bir şekilde varlığını sürdürdüğüne inanmamak için herhangi bir neden yoktur. Çağdaş epistemolojide geleneksel içselci yaklaşıma yönelik tek tutarlı eleştirinin, yanılabilirlik ilkesine dayalı dışsalıcı cenahtan (Kornblith) geldiğini söyleyebiliriz. Descartes'ın bilgi tanımının, sezgi ve dedüksiyona bağlı temel ve her türlü gerekçelendirme durumlarını ihtiva eden endüktif çıkarımların niha-

yetinde öznenin mental imkânlarına bağlanmış olması dolayısıyla, tek değışt-rilemez ilkesinin yanılmazlık olduğu gayet açıktır. O halde, tartışılması gereken, hayalî bilgi tanımları ve bunların bileşenlerine ilişkin etkisiz formel boşluklar değil, tam da geleneksel epistemolojinin üzerine kurulmuş olduğu yanılmazlık ilkesidir.

3. Yanılmazlık ilkesine dayanan geleneksel içselci tavırla yanılabilirlik ilkesine dayanan dışsalcı tavır arasında bir seçim yapmadan önce, birincisinin zorunlu yargıları şartsız olarak güvenilir, olumsal yargıları ise şartlı olarak güvenilir addettiğini, ikincisinin ise zorunlu yargıları zihnin bir uydurması, olumsal yargıları ise doğruluk ve yanlışlıkları eşit ölçüde geçerli olarak gördüğünü dikkate almak durumundayız. Bunun üzerine, iki tavır arasında bir seçim yapmak gerekirse, olumsal yargılar düzeyinde, en azından potansiyel olarak hataya düşeceğimizi bilmektense hiç bilmemenin hem epistemik hem de ahlakî açıdan daha isabetli bir tavır olacağından hareketle, içselciliğin dışsalcılığa göre daha avantajlı bir konumda olduğunu düşünüyorum. Yazımı Dördüncü Meditasyon'un son sözleriyle bitirmek istiyorum: "... eğer dikkatimi tam olarak anladığım şeyler üzerinde durdurur ve bu şeyleri ancak karanlık ve karışık bir tarzda anladığım öteki şeylerden ayırt edersem, şüphesiz doğrunun bilgisine ulaşacağım" (s. 172).

Öz

Gettier Sonrası Epistemolojide Descartes Odaklı Bilgi Tanımı Tartışmaları

E. Gettier'in "Is Justified True Belief Knowledge?"(Gerekçelendirilmiş Doğru İnanç Bilgi midir?) adlı küçük makalesi, felsefe tarihinin en etkili yazılarından birisi olmakla kalmayıp, aynı zamanda felsefenin özgün alanlarının başında gelen epistemolojide de bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Gettier ilgili yazısında formüle ettiği bilgi tanımına yönelik eleştirileri, son elli yılda ciddi bir tartışmaya ve geleneksel ya da üçlü bilgi tanımı olarak kabul edilen bu tanımın önemli ölçüde Kartezyen düşüncenin bir ürünü olduğu iddialarına yol açmıştır. Bu yazıda, bir taraftan söz konusu bilgi tanımının Descartes'ın bilgi tanımıyla uyumlu olmadığını, diğer taraftan ise geleneksel epistemolojinin hâlâ güçlü olduğunu ve gerek epistemik gerekse de ahlakî açıdan karşıt(lar)ını öncelendiğini göstermeye çalıştım.

Anahtar Sözcükler: Gettier, Descartes, BonJour, Plantinga, Kornblith, bilgi tanımı, epistemik gerekçelendirme, içselcilik, dışsalcılık, yanılmazcılık.

Abstract

Descartes-based Discussions on the Definition of Knowledge in Post-Gettierian Epistemology

E. Gettier's a short paper titled "Is Justified True Belief Knowledge?", not only is one of the most influential writings in the history of philosophy, but also constitutes a turning point in epistemology that is one from its unique areas. Gettier's critique to the tripartite definition of knowledge that he formulated in his paper, has led to a serious discussion for the last fifty years, and enabled claims that the main source of this problem was Cartesian thought. In this paper, I tried to show, on the one hand, that the tripartite knowledge definition is not compatible with Descartes' definition and, on the other hand, that the traditional epistemology is strong enough and epistemologically or morally superior to its competitor(s).

Key Words: Gettier, Descartes, BonJour, Plantinga, Kornblith, knowledge definition, epistemic justification, internalism, externalism, infallibilism.

Kaynaklar

Alıntı yapılan kaynaklar:

- Laurence Bonjour, *Epistemology: Classic Problems and Contemporary Responses*, Rowman&Littlefield Publishers 2010 (2. baskı).
- Descartes, *Metafizik Düşünceler*, çev. Mehmet Karasan, Maarif Matbaası 1942.
- Edmund Gettier, “Is Justified True Belief Knowledge?”, *Analysis*, 23 (1963), s. 121-23.
- Jaegwon Kim, “What is ‘Naturalized Epistemology’?”, *Naturalizing Epistemology* içinde, ed. H. Kornblith, MIT Press 1994 (2. baskı), s. 33-56.
- Hilary Kornblith, *Knowledge and its Place in Nature*, Clarendon Press 2002.
- Alvin Plantinga, “Justification in the 20th Century”, *Philosophy and Phenomenological Research*, 50 (1990), s. 45-71.
- Alvin Plantinga, *Warrant: The Current Debate*, Oxford UP 1993.
- Linda Zagzebski, *Virtues of the Mind*, Cambridge UP 1996.

Yararlanılan kaynaklar:

- Laurence Bonjour, *In Defense of Pure Reason*, Cambridge UP 1998.
- Laurence Bonjour, *The Structure of Empirical Knowledge*, Harvard UP 1985.
- Hilary Kornblith, “Ever Since Descartes”, *The Monist*, 68 (1985), s. 264-276.
- Ram Neta, “A Refutation of Cartesian Fallibilism”, *Nous*, 45 (2011), s. 658-695.
- Matthias Steup (ed.), *Knowledge, Truth and Duty*, Oxford UP 2001.
- Catherine Wilson, *Descartes’ Meditations: An Introduction*, Cambridge UP 2003.